

аристокрация по отношение на “чуждото”. Може би изборът на предметни форми и сюжети се е определял и от “модата”, наложена от външен модел: напр. персийският монарх или македонският владетел. Възможно е, обаче, иконографският избор да е обусловен и от изискванията на идеологията, формирана в самите тракийски аристократически среди. Всичко това доказва, че в нито един момент варварите не били само пасивни потребители на скъпоценните гръцки предмети, внасяни по различни пътища.

Теоретично погледнато, влияние може да проникне само там, където вече съществува възможност то да бъде включено в структурата на самата местна система от идеологически представи и художествени критерии. Иначе можем да се запитаме защо гръцките влияния не са се появили в Тракия още през 6 или началото на 5 в. пр. Хр. Пътят за общуване с гръцкия свят на ниво естествен или иконографски език се открива едва в момента, когато тракийското общество съзрява за нуждата от такъв език. Трябва да признаем, че траките много бързо усвояват “чуждия” урок и веднага го превръщат в собствена иконична памет. Динамичното развитие на държавнообразователните процеси в Тракия след средата на 5 в. пр.Хр. дава база за изключително бързото развитие на изкуството. Вносните и местните премети и изображения се смесват в една амалгама, която не можем да обясним единствено с механистичността на “влиянието”. Ако през 5 в. пр.Хр. все още преобладава вносът, през 4 в. (особено през втората му половина) върви един процес на постоянна реинтерпретация на “чуждото”, благодарение на който “гръцкото” органично се вписва в мащабната реалност, която дефинираме като “тракийска култура”.

ТРАКИЯ И ОКОЛНИЯТ СВЯТ.

Научна конференция – Шумен, 2004 г.

МНФ 9 (2005).

THRACO-SCYTHICA – исторически контакти (VII–IV в. пр. н. е.)

Неделчо Неделчев, ШУ

Взаимоотношенията между траките и скитите през I хил. пр. н. е. се определят от възможностите им — демографски и геополитически. Разделението на двете общности — северно-иранската и тракийската е устойчиво териториално. В съвременната историческа наука е прието по археологически свидетелства, че границата между скитите и гетите минава по поречието на р. Днестър¹.

Историческите извори обаче представят друга картина. В случая, според мен, писмените извори имат преимуществото сравнително по-точно да представят хронологията и динамиката на настъпващите промени при двете контактуващи през периода на цялата античност общности — скитската и тракийската. Това е валидно и за промените в етническата картина. Масовият битов материал показва присъствието на коренното население, а военният и малобройният луксозен материал показва присъствието или влиянието на придошло население или на влиятелни съседи. В историята на по-късното време подобни явления не са изключения, а правило. Битът на аристократичните малцинства и на техните военни обкръжения винаги се отличава от този на незнатните, независимо от това, дали е резултат от по-високи стопански и парични възможности, или е последица от осъществено за по-голям или за по-малък период господство.

Херодот съобщава за времето около VI-V в. пр. н. е., че една от реките на скитите е Истрос а друга — Тирес. След тази

река, която се влива в голямо езеро, била земята на неврите, като между тях и скитите имало огромни блатата, т.е. ничии земи, които античният историк възприема като езеро². По наблюденията на Херодот земите на скитите са ограничени на територията на днешна Западна Украйна и най-източното поречие на р. Дунав с цялата делта и земите на юг от нея. Според мен този залив е между днешните румънски селища Муригиол, Бабадаг и Истрия и на север обхваща сегашното езеро Расим, а на юг същинската част на залива. Този залив и реката, която се влива в Черно море, северно от днешното румънско градче Изводари, са естествените граници на скитската общност на юг от долното течение на р. Дунав на Балканския полуостров. Херодот описва граничната зона така: "след като тази земя (тракийската — б. м. Н. Н.) образува залив, започва скитската земя, и Истър се влива в нея."³ Огромната блатиста Делта на реката и южните ѝ граници били част от територията на скитите, и също такава "ничия земя", както и тази на границата с неврите. Ничията земя обхваща и безводните полупустинни области, които Публий Овидий Назон представя в "Скръбни писма от Понта" като хинтерланд на Томи.

В така представената политическа карта на древния европейски Север, скитите се оказват промъкнала се на запад група от северните ирански племена. Между тях и източните скити — саки и масагети са били земите на Херодотовите савромати⁴, на неврите и на будините⁵. Териториалната връзка между скитите и саките-масагети обаче била постоянна, тъй като битът на скитите и родствениите им племена е номадски. В. В. Струве допуска, че според Накш и рустемския надпис "А": "Саки которые за морем" са тези, които се отъждествяват със саките-масагети на изток от Аралско море⁶, но според мен "зад морето", според географското местоположение и представи на персите, означава не на изток, а на запад от Аралско море⁷. В този район и по посока на западните скити живеели, според Херодот, свободните скити⁸.

Отново в "История" Херодот съобщава за натиск на масагетите срещу скитите, които на свой ред притиснали кимерийците⁹. Под заплахата от военно унищожение скитите

се установили далеч на запад, между неврите и траките, защитени от двете страни от блатни пустини, а на запад — от безводната гетска степ, известна по Диодор¹⁰. Поводът за поход срещу скитите, според Херодот, било владичеството им над мидите и това, че били нарушили договор след сражение с този ираноезичен народ¹¹. Персийско-скитският разказ на Херодот съдържа две основни сведения. Според първото скитите владеели мидите, т. е. народ създал държава. Според второто между скитите и мидите имало сключвани споразумения. И двете съобщения на античния историк споменават за опит в контакти с политическо общество или с неговите представители. Тези опити обаче били подчинявани на родово-племенната практика. Характерен за това е разказът на Херодот за сблъсък между скитите и кимерийците, и за решаването му посредством практиката на личните противоборства и двубои¹², характерни за общества, в които военновременните народни събрания все още контролирали управителите си, или имали значителна съвещателна роля.

Въоръжението на гетите показва общи модели оръжие, както със скитите, така и с южните траки. Гетите възприели модела на меч-акинак, използван от скитите през VI-V в. пр. н. е. и го използвали през IV-III в. пр. н. е.¹³ Технологичните особености, включително и характерни за гетите форми на отделните детайли, които не се срещат при скитите, свидетелстват за продължителен контакт към времето на VII-V в. пр. н. е. Контакт, който остава неясен, но като се има предвид походът на кимерийците и трерите към Мала Азия през VIII-VII в. пр. н. е., вероятно е бил продължителен и свързан с господство на кимерийците и скитите над част от най-северните тракийски земи. Само при господство на един народ над друг е възможно възприемането на основните форми на оръжието. Скитският конен начин на воюване предполага по-широко използване на правия къс меч с дължина 50-60 см., отколкото по-дългите тракийски прави или криви мечове. Влияние на тракийската оръжейна система върху скитската не се проследява.

Първите действителни исторически засвидетелствани

контакти между двата големи народа на древността са отбелязани от Херодот, който съобщава похода на скитите срещу персийските укрепления в Тракия и Тракийския Херсонес. В резултат на похода от 493 г. пр. н. е., от страх пред скитите, избягал изборният им тиран Милтиад II или III¹⁴. Скитите не воювали с траките, според известните сведения, като дори не нападнали Тракийския Херсонес. Техни противници били само съюзниците на персите. След бягството на Милтиад, като персийски съюзник, скитите очевидно не нападнали държавния полис на долонките — обстоятелство, което показва целенасочена военна кампания със строги правила и рядко за времето отсъствие на разрушителни сили, насочени срещу всички. Възстановяването на Милтиад във власт при траките долонки след оттеглянето на скитите през 493 г. показва отсъствието на пряка военна заплаха и следователно възстановяване на междинните общности между южните траки и отвъддунавските скити.

Към времето на първия персийски поход на Балканите и в южноруските степи отношенията между гетите и скитите очевидно били поне неутрални, тъй като гетите не получили помощ от северните си съседи. Неутралитет запазили и одрисите, което означава, че между гетите и одрисите не съществували отношения на обвързаност с някакъв съюз, както и че гетите в края на VI в. пр. н. е. били достатъчно силни, за да имат желание да се подчинят на одрисите. Скитите на свой ред свикали съвет на базилевсите на различните племена, за да обсъдят взаимни мерки срещу персите и техните съюзници. Подобен съвет не бил свикан при траките, което косвено свидетелства за отсъствие на военноплеменен съюз или поне за съюзени племена от двете страни на Стара планина.

След похода на скитите срещу персийския плацдарм на Балканите през 493 г. пр. н. е. гетите вероятно не възстановили своята независимост, тъй като следващите сведения на Херодот са за преки контакти между скитите и одрисите, между Ариапит и Терес, скрепени с династичен брак, и между Октамасад и Ситалк. Отсъстват обаче и сведения за силово подчинение на траките-одриси. По-скоро те се явяват като

конфедерати на държавата, тъй като Тукидид съобщава за похода на Ситалк срещу Македония през 429 г. пр. н. е., че по-голяма част от конниците доставили одрисите, а останалата — гетите¹⁵. Но одрисите и гетите са противопоставени на “мечоносците”, които като независими слезли от Родопите”¹⁶. Това противопоставяне означава, че гетите били част от подчинените на обща държавна власт, за разлика от независимите “въоръжени с махайри” траки. Вероятната причина за присъединяването на гетите към държавата на одрисите бил скитският натиск и сериозната заплаха, която представлявали скитите за разрушената от персите Гетия.

Към времето на Ситалк и на скитите Скил и Октамасад в скитската страна намерил убежище син на Терес, който очевидно бил емигрант и претендент за престола. Това предполага борба за власт в Одриския царски двор и нарушаване на принципа на старшинството, еквивалентен на далеч по-късния средновековен майорат.

По-късно от Херодот, Тукидид съобщава, че Спарадок бил баща на Севт, но не пише, че някога той е притежавал някаква царска титла, а че само бил най-силният човек след самия Ситалк¹⁷. От по-късни извори и от сведения на самия Херодот¹⁸ се вижда, че траките за разлика от скитите нямали обичай да убиват съплеменници и за разлика от скитския цар Скил, тракийският емигрант оцелял. Херодот съобщава, че Ситалк взел брат си и си отишъл¹⁹. От сведението се създава впечатление, че двамата царе са били готови за подобно решение и това на свой ред позволява да се предположат предварителни договорености. Съдбата на претендентите на престола в тракийското царство била решавана, както това се вижда от съобщение на Ксенофонт за Севт и Медосад, като на претендента се дава земя, или той си я отвоюва. Използването от Ксенофонт на понятието “горния базилевс” свидетелства за институт, който бил в състояние да изглажда временните противоречия в държавата на одрисите и който вероятно бил свързан с ранните форми на администриране в държави с наследствена власт, в която царската институция била до-толкова укрепнала, че давала части от държавата под контрола

и управлението на царските синове.

През IV в. пр. н. е. по сведения на Страбон гетите владеели и т.нар. "гетска степ"²⁰, която се простирала от Истър към Тир "между гетите и Понта". Този тип територии често се използват при разграничаването на военствени общности и по исторически извори се среща например при древните германци, или при по-късните американски индианци. Указанието "гетска степ", която се намирала "между гетите и Понта" е свидетелство за област, която е встрани от селищата на гетите. Страбон съобщава за военни неуспехи на Дарий срещу скитите и на Лизимах срещу гетите в тази област. Названието "гетска степ" предполага продължителна употреба, и установяване на гетите по тези земи много преди началото на III в. пр. н. е. Отнасянето на името към времето на Дарий I в края на VI в. пр. н. е. е възможно, но не е засвидетелствано в достатъчно ранен извор. И тъй като става дума за ничия земя, възможно е и по-ранното ѝ съществуване.

След атаките на Филип II и на Александър срещу трибалите и създаването на гетската буферна държава между келтите, скитите, трибалите и македонците, тракийското влияние и власт на север от р. Дунав се усилили. Вероятно това е резултат от тежкото поражение, което македонците нанесли на скитите на Атей през 339 г. пр. н. е.²¹ и което ги принудило да се оттеглят далеч на североизток. Преместването на граничната област на север, отвъд река Дунав показва, че гетите се възползвали от разгрома на скитите. "Гетската степ" е характерна "ничия земя", между военните съединения на бързоподвижни общности. Вероятно през същата година Филип II, който според Атеней се женел винаги по време на война, сключил династически брак с гетския владетел Котилас, като взел за шеста подред съпруга дъщеря му Меда²².

Съществуващата теория за характера на гетското общество от IV в. пр. н. е. при следващия гетски владетел Дромихет, като "предгосударственное политическое объединение"²³, несъмнено отчита само характера на масовата материалната култура до времето на македонските завоевания. Концентрацията на материали с най-висока стойност като

благородни метали и художествена изработка — като шлемовете от Коцофенешти и Аджигьол, като гробниците при Свещари, Смядово, с. Ивански и др., свидетелства за преодоляно диво на родооплеменни отношения. Свидетелствата на материалната култура се съгласуват със сведения за династичен брак и за връщане на царско достойнство, което е едновременно и акт на признаване от международната елинистическа общност по времето на Дромихет.

Намираните на територията на днешна североизточна България тежки върхове на копия не са свидетелство за македонска окупация²⁴, а за съвременно въоръжаване на съюзните на македонците гети. През 329-328 г. пр. н. е. стратегът на македонска Тракия Зопирион бил разбит от скитите в гетската равнина около Олбия²⁵. Очевидно без участието на гетите, тъй като античните извори не съобщават за участие на тракийски военни отряди или за съюзници на македонците. Сключеното примирие между македонците и въстаналите под ръководството на наместника Мемнон траки, очевидно не е било последвано от по-късни усложнения и това дава сигурност на Зопирион при похода му срещу скитите. Разгромът не бил последван и от нови вълнения в Тракия. Това показва трайно и най-вероятно мирно уреждане на конфликта между Мемнон и Антипатър, между Тракия и Македония на Балканите. Вероятно това е времето, в което Севт III създава своя държава²⁶. Археологическите данни — укритите монетни находки, датирани около 330 г., свидетелстват за сътресения в Централна Тракия на юг от р. Дунав, които не засягат гетските или югозападните тракийски земи, но обхващат земите и на север от Хемус, около съвременните Ловеч и Луковит²⁷. По-късните събития от 25 г. пр. н. е., свързани с разгрома и убийството на Зопирион от гетите, свидетелстват за развитие на конфликта между траките и Македония²⁸. Разгромът на Зопирион свидетелства за прекратяване на скитската опасност за гетите, за мирни отношения и за общ враг в лицето на македонския владетел на окупиранията част от Тракия. Дали напрегнатите гетско-македонски отношения са се запазили и през следващото десетилетие не е ясно. Но в края на четвърти век кон-

фликтът между траките-гети и македонските завоеватели на Тракия бил несъмнен.

По-късните съюзни действия между скитите, гетите и гр. Калатис през 313 г. пр. н. е. подсказват трайни съюзни отношения, насочени срещу утвърждаването и засилването на македонските владения в Тракия и в Северното Черноморие. Тези съюзни отношения били предизвикани от политиката на завоевания, предприета от тракийския диадох, която нарушавала основите на сключения от Александър преди похода му на изток мир. През 310-309 г. пр. н. е. Лизимах успял да превземе отново въстаналия Калатис. Това показва, че походът срещу гетите на Дромихет бил по-късен, тъй като при вероятен мир с гетския цар през 313 г., както се приема²⁹, македонските войски не биха го нарушавали. Гетският владетел също не е имал причини да изоставя съюзниците си и да се лишава от излаз на Черно море. Вероятно Лизимах е решил да се отправи на поход срещу гетите едва след отстраняване на опасността от югоизток след битката през 301 г. пр. н. е., когато загива най-големият му противник Антигон. Вероятно македонският владетел е бил сигурен и в бездействието на скитите, които в предходните акции на македонците са активни и трудни противници. Това означава, че походът е бил насочен към гетските територии на юг от р. Дунав. Вероятно поради това Лизимах първоначално изпраща армия под предводителството на сина си, вместо да обедини всичките си сили, и едва след това се опитва да компенсира неблагоприятния развой. Сражението между македонците и гетите на Дромихет не би могло да бъде преди 306-305 г. пр. н. е., защото това е времето, в което първоначално Антигон, а след това и останалите диадохи, се обявили за царе. Дромихет по разказа на Диодор говори за царство на Лизимах, а самият автор го нарича двукратно цар и говори за увенчаването му с диадема³⁰.

Тракийското присъствие е добре проследимо в Северното Черноморие след IV в. пр. н. е. Засвидетелствано по паметници на материалната култура³¹, то подсказва етническият характер на местното население и оттегляне на скитите на изток към днешния Кримски полуостров. Свързването на това

население с гетската държава на Дромихет е теоретично, но придаването на характер на родовоплеменно общество на самата гетска държава е неприемливо след политико-дипломатическия и конкретен военен обмен между македонските държави и тракийските владетели. Очевидно "гетската степ" в случая остава на запад от Черноморието, вече не като "Ничия земя".

Към този четвърти век пр. н. е. принадлежат и предметите с форми и изображения, повлияни от скитското изкуство или със скитски произход — с характерни оръжия тип "акинак", "змиеноги" богини, грифони, крилати лъвове. Предмети, които често стават обект на спорове и обвинения във фалшификации, поради убеждението, че "скитите са на север, а траките на юг", въпреки сведенията на античните автори.

Контактът на скитите с тракийската общност е двустранен — те контактуват едновременно и с могъщи държави като Одриското или Гетското царство, и с тракийски области, в които на север от делтата на р. Дунав няма открити архитектурни паметници или предмети на разкоша, които да предполагат ниво на административно-урбанистична даденост. Вероятно тези земи изживяват етап на развитие, в който като федерирани области в гетското царство, или като формално включени в държавата области, съхраняват родовообщинните отношения. Случай, който е твърде често срещан в историята на древността и средновековието — от свободните мечоносци на Тукидид и траките, които се подчинявали на царете си по желание на Тацит, до шотландските и ирландски кланове в сложните им отношения с монархиите на английските острови.

Разширената на север територия на гетската държава се запазва до римската епоха и скитите не се споменават като сериозни противници на траките. Тъкмо обратното, съюзните отношения между скитите и траките в края на IV в. пр. н. е. свидетелстват косвено за отсъствие на спор за отвъддунавската гетска степ, както и за отсъствието на опити на скитите за връщане на напуснатите след поражението на Атей от Филип II земи.

Бележки:

- ¹ Мелюкова, А. И. К вопросу о границе между скифами и гетами. — В: Сб. Древние фракийцы в Северном Причерноморье, Москва, 1969, с. 79; Никулицэ, И. Т. Геты IV-III вв. до н. э. в Днестровско-Карпатских землях. Кишинев, 1977, с. 3 сл.
- ² Herodoti. Historiae. London, 1954-1957, Vol. 1-2, IV, 51, 1.
- ³ Ibidem. IV, 99, 1.
- ⁴ Ibidem. IV, 110.
- ⁵ Ibidem. IV, 119.
- ⁶ Струве В. В. Держава Ахеменидов или Дария I. — В: Всемирная история, т. 1, М., 1955.
- ⁷ Срв. Дандамаев М. А. Политическая история Ахеменидской державы. М., 1985, с. 102 — авторът не е съгласен с мненията на В. В. Струве и С. Конов за това, че причерноморските скити въобще не са споменати в ахеменидските надписи, но не привежда конкретен текстови анализ. Вж. Струве В. В. Дарий I и скифы Причерноморья. — В: Вестник древней истории. 1949, 4, 15-28 и Конов С. A note on the Sakas and Zoroastrizm. — In: Oriental studies in honor of C. E. Pavry, London, 1933, 220-222, цит. по А. М. Дандамаев.
- ⁸ Herodoti. IV.
- ⁹ Ibidem, IV, 11, 1.
- ¹⁰ Диодор. Библиотека. VII, 3, 16. — В: Извори за старата история и география на Тракия и Македония (ИСИГТМ). С., 1948.
- ¹¹ Herodoti. IV, 1.
- ¹² Ibidem. IV, 11-12.
- ¹³ Никулицэ, И. Т. Цит. съч., 97-98.
- ¹⁴ Herodoti. V, 40, 2.
- ¹⁵ Фукидид. История. Ленинград, 1981, II, 98, 4. Авторът на коментара Г. А. Стратановски се съмнява в броя на конниците, като счита, че в планинска страна като Македония, храната за животните би била малко (с. 465, бел. 6 към параграф 96). Тракийското настъпление в Македония обаче е с характер на разорително завоевание и това предполага ограбване на ресурсите на страната. При това Македония има и достатъчно плодородни долини и планини с богата растителност.
- ¹⁶ Пак там.
- ¹⁷ Пак там, II, 101, 5.
- ¹⁸ Herodoti. IV, 80, 4.
- ¹⁹ Ibidem. IV, 80, 4.

- ²⁰ Страбон, География, VII, 3, 16. — В: ИСИГТМ.
- ²¹ Лукиан. Longaev. 10. — В: ИСИГТМ, с. 297.
- ²² Атеней. Дигнософисти. XIII 557 в-е. — В: ИСИГТМ, с. 369.
- ²³ Никулицэ, И. Т. Цит. съч., с. 134.
- ²⁴ Срв. Атанасов, Г. Оръжия от Шуменския музей. Шумен, 1994.
- ²⁵ Данов, Х. Македонското нахлуване в Тракия при Филип II и Александър Велики. — В: История на България, С., 1979, т. 1, с. 208.
- ²⁶ Изворите пазят мълчание, но е възможно между държавата на Севт и въстанието на Мемнон да има пряка връзка и мирът между наместниците на Македония и Тракия да е цената, която Александър плаща за запазване на спокойствието в далечния си тил. Изумителните находки на Г. Китов в околностите на Шипка през лятото и есента на 2004 г., в наречената от него "Долина на царете", най-вероятно са свързани с държавата на Севт II и възможно на неговите предшественици.
- ²⁷ Юркова, Й. Монетите на тракийските племена и владетели. С., 1992, с. 83.
- ²⁸ Пак там, с. 84.
- ²⁹ Пак там, с. 210.
- ³⁰ Диодор. Библиотека, XXI, 12.
- ³¹ Никулицэ, И. Т. Цит. съч.